

Martijn Koek
Keizer Karel College, Amstelveen
Contact: koe@keizerkarelcollege.nl

De literaire mindmap als alternatief voor het leesdossier

1. Inleiding

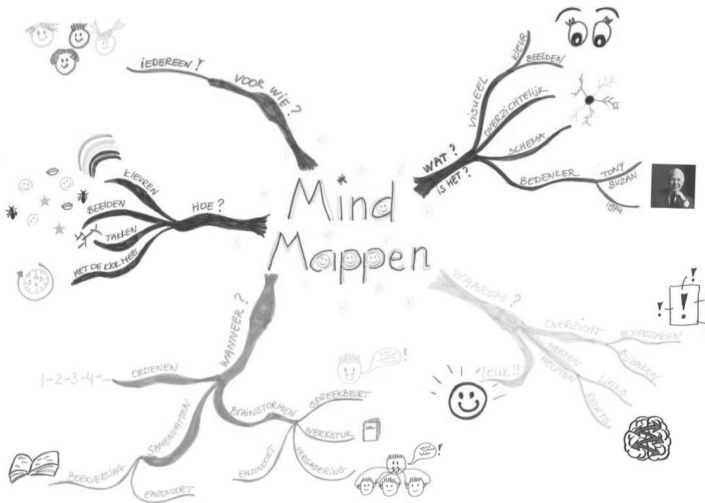
Het zijn problemen die iedere docent Nederlands zal herkennen: het slepen met leesverslagen, de vele uren nakijkwerk, de vermoeiende vermoedens van fraude en de twijfel aan de leeropbrengst. Ook voor de leerlingen is het een vast onderdeel van hun schoolcarrière: heb je net een aardig boek gelezen, of – nog erger – een vervelend boek, moet je daarna nog uren achter je computer om er een verslag over te schrijven, wat dan maar weer uitgesteld wordt tot de avond/nacht voordat het ingeleverd moet worden. Het is eigenlijk vreemd dat een instrument dat zoveel weerstand oproept bij zowel docenten als bij leerlingen al zo lang een belangrijke positie heeft in het literatuuronderwijs. Uiteraard komt dat doordat we willen dat leerlingen serieus omgaan met de boeken die ze lezen: verwerking van wat ze gelezen hebben, is nodig om er iets van te kunnen leren. En verwerken betekent: erover schrijven.

Op mijn school, het Keizer Karel College in Amstelveen (KKC), hebben we onze leerlingen tot voor kort altijd laten schrijven in een uitgebreid literatuuurdossier. Sinds een jaar of twee hebben we, tot tevredenheid van docent en leerling, belangrijke onderdelen van dat dossier vervangen door de ‘literaire mindmap’. In deze bijdrage zal ik uitleggen wat een mindmap is, aan welke voorwaarden de literaire mindmap moet voldoen en wat de voordelen ervan zijn voor de lessen en de toetsing.

2. Wat is een mindmap?

Het begrip ‘mindmap’ zegt veel mensen ongetwijfeld wel iets. Maar wat is het nu precies?

Eigenlijk is het vreemd om die vraag te beantwoorden in een tekst. Immers, 1.200 woorden schrijven over het nut van de mindmap in het literatuuronderwijs is te vergelijken met een uurlange monoloog houden over het belang van activerende werkvormen in de les. Laat ik het dus combineren. Onderstaande illustratie laat alvast zien hoe een mindmap er in algemene zin uitziet, welke toepassingen er zijn en waar hij aan moet voldoen. Daarna zal ik beschrijven wat er nu zo specifiek is aan de literaire mindmap, waar wij in Amstelveen mee werken.

Figuur 1: Een mindmap over mindmappen.

3. De literaire mindmap

Op internet, met name via Wikipedia, kan iedereen snel voldoende informatie vinden om in het algemeen te gaan mindmappen. Op het KKC wilden we het middel toespitsen op het literatuuronderwijs. Daartoe hebben we een aantal uitgangspunten van de zelfverklaarde bedenker van de mindmap, de Britse psycholoog Tony Buzan, overgenomen en die hier en daar wat aangepast.

Om welke uitgangspunten gaat het?

1. De literaire mindmap is een voornamelijk *grafische* voorstelling van een gelezen boek.
2. In het midden van de literaire mindmap staat de titel van het boek, plus een tekening die het boek typeert.
3. Vanuit dat midden ontspringen acht takken. Elk van die takken heeft een andere kleur.
4. De takken corresponderen met literaire begrippen. Aan de rechterkant van de mindmap zijn dat (met de klok mee): 'plot', 'personages', 'perspectief/vertelsituatie', 'tijd' en 'ruimte'. Aan de linkerkant zijn dat 'symbolen', 'motieven' en 'thema'.
5. De takken worden gevuld met steekwoorden en tekeningetjes. De takken kunnen zelf ook weer vertakken.
6. Het formaat van de literaire mindmap is bij voorkeur A3, zodat er genoeg ruimte is voor alle vertakkingen en tekeningen.

4. In de praktijk

De literaire mindmap volgens bovenstaande uitgangspunten blijkt in de praktijk goed te werken. Daarbij vallen vooral de volgende zaken op:

- *De mindmap biedt een overzicht van een boek dat je in een oogopslag tot je kunt nemen.* De voordelen hiervan zijn evident. De docent hoeft niet meer bladzijden tekst door te werken en de leerling ziet ook veel sneller hoe het ook alweer zat met dat boek, als hij zich bijvoorbeeld voor een mondelinge proef moet voorbereiden.
- *De mindmap heeft een heldere structuur,* die voor een deel al ingevuld is, zodat leerlingen zich kunnen concentreren op de invulling ervan. In het oorspronkelijke idee van Buzan is het de mindmapmaker die de structuur van zijn eigen mindmap bepaalt. Wij laten de leerlingen werken met een vaste structuur. Dat heeft een aantal voordelen. Allereerst maakt het de mindmaps onderling beter vergelijkbaar. Daarnaast biedt het de leerlingen houvast: ze hoeven niet te bedenken welke aspecten van een boek ze moeten behandelen, maar alleen wat ze over die specifieke aspecten moeten zeggen. Tenslotte zorgt de vaste structuur ervoor dat leerlingen zich na een aantal keer voelen groeien in het maken van een literaire mindmap. Het is herhaling zonder dat het repetitief wordt, want elk boek is anders en roept dus weer andere vertakkingen en tekeningen op.
- *Een mindmap spreekt verschillende leer- en verwerkingsstijlen aan.* Het grootste deel van de opdrachten die leerlingen moeten maken op school is talig van aard. Bij een mindmap speelt taal, het schrijven, een veel minder grote rol. De visuele manier van verwerking is voor veel leerlingen een prettige afwijking van het gewone – zeker voor diegenen die meer in beelden denken dan in woorden. Er schuilt natuurlijk ook een gevaar in: leerlingen met gebrekkig tekentalent – en daaruit voortvloeiende tekenangst – kunnen zich juist beperkt voelen door de nadruk die de mindmap op het beeld legt. Het is daarom zaak steeds te benadrukken dat het niet om de kwaliteit van de tekeningen gaat (eenvoudige symbolen kunnen ook goed werken), maar om waar ze voor staan.
- *Leerlingen worden gedwongen om specifiek te zijn en om zich op de hoofdzaken te richten.* Elke docent komt ze tegen: uitgebreide uitwijdingen bij opdrachten, niet zelden hele stukken tekst, letterlijk overgenomen van een bron. Leerlingen die literatuur lastig vinden (of gewoon niet leuk) hebben vaak de neiging dan maar zoveel mogelijk op te schrijven, in de hoop dat het goede antwoord ertussen zit. Bij een mindmap heeft een leerling die ruimte niet. Hij zal goed moeten nadenken over welk steekwoord hij zal gebruiken en welk tekeningetje op welke plek past.
- *Een mindmap laten maken is gemakkelijk te organiseren binnen één of twee lessen* en is (mede) daardoor minder fraudegevoelig dan een traditioneel leesverslag. Leesverslagen zijn digitaal en worden veelal thuis gemaakt. Het risico op fraude is daarom groot, ongeacht welke maatregelen docenten er ook tegen nemen. Een mindmap is niet digitaal en is dus minder gevoelig voor fraude, zelfs als leerlingen

hun mindmap thuis mogen maken. Prettiger nog is het om de mindmap volledig in de klas te laten maken. Niet alleen omdat de docent dan echt ziet dat elke leerling zijn boek zelf verwerkt, maar vooral omdat het laten maken van een literaire mindmap mooie didactische mogelijkheden biedt.

- *Een mindmap biedt mooie didactische mogelijkheden en helpt bij de toetsing.* De mindmap kan een belangrijke rol spelen in de literatuurles. Dat komt allereerst door zijn handzame formaat (geen pc's nodig, één vel per leerling), waardoor het geen moeite kost om leerlingen er in de les aan te laten werken. Daarnaast is er een inhoudelijk voordeel: werken aan een mindmap is activerend: door de vaste structuur van de literaire mindmap worden leerlingen gedwongen om na te denken. Welke personages verdienen een eigen tak? Welke zijn slechts een zijtak van een ander personage? Hoe beschrijf ik de tijd in tekeningen? Wat doe ik met elementen die bij twee verschillende takken lijken te horen (symbolen en ruimte, bijvoorbeeld)? Het werken aan een mindmap roept vragen op, zodat de docent directe en specifieke hulp kan bieden.

Misschien wel het belangrijkste voordeel van de literaire mindmap is de rol die hij kan spelen bij toetsing. Belangrijk hierbij is de volgorde van de takken: die volgorde is namelijk niet toevallig gekozen. De volgorde beschrijft, kloksgewijs, een steeds grotere diepgang in een boek. Van de verhaallijn ('plot'), via de identificatie ('personages') en de structurele vertelprocedés ('perspectief', 'tijd', 'ruimte') naar meer abstracte elementen ('symbolen' en 'motieven') en uiteindelijk de idee/de bedoeling van de auteur ('thema'). De rechterkant van de mindmap is dan de kant van de beschrijving van vrij concrete elementen (de analyse), terwijl de linkerkant ruimte biedt om de meer abstracte, achterliggende lagen in kaart te brengen (de interpretatie). Hoewel alle leerlingen langs alle acht de begrippen moeten, zullen ze die niet allemaal even goed beheersen. De mindmap die ze maken, maakt in een oogopslag duidelijk waar de problemen zitten. Sommige leerlingen zullen een boek goed kunnen analyseren, maar er vervolgens niet in slagen om die analyse te betrekken bij de interpretatie. Andere leerlingen zullen al moeite hebben om het plot in kaart te brengen of om de belangrijke personages te onderscheiden van de bijfiguren. Daarmee wordt de mindmap een instrument dat kan helpen om te bepalen op welk leesniveau een leerling zich bevindt.

In 2007 introduceerde ik de literaire mindmap bij ons op school. Inmiddels heeft het instrument een stevige plaats veroverd in ons onderwijs. Behalve de al genoemde voordelen, is daarbij een in mijn ogen bepalende factor geweest dat mindmaplessen simpelweg leuk zijn, voor leraar en voor leerling.

Referenties

Wikipedia. “Mind Map”. (http://en.wikipedia.org/wiki/Mind_map).

Ronde 3

Charles Ducal

Lees maar, er staat wat er staat (over poëzie in de klas)

Charles Ducal presenteert een aantal stellingen over het lezen en interpreteren van poëzie in de klas zoals hij die heeft uitgewerkt in het Gedichtendagessay 2010. Zijn uitgangspunt is dat poëzie – en dan vooral de poëzie die ernstig wordt genomen door de literaire kritiek – weinig wordt gelezen. Er ontstaan snel drempels waarachter iets ligt dat als ‘te moeilijk’ of ‘onbegrijpelijk’ wordt gepercipieerd. Via enkele gedichten tracht hij te illustreren dat het afhaken van de lezer vaak veel te maken heeft met de – meestal impliciete – visie die die lezer heeft op poëzie. Het gedicht is voor Charles Ducal een vorm van taal die hij, in de woorden van Herman Servotte, ‘highly organised’ noemt. Hij pleit voor een poëzieonderwijs dat de inwijding en de verruiming van het leesbereik in die taal bevordert.

Ronde 4

Niels Bakker

Stichting Lezen / Vrije Universiteit Amsterdam

Contact: nielsbakker@gmail.com

Proza en poëzie lezen van het scherm – doen we het al? Een empirisch onderzoek naar het digitale literaire leesgedrag onder de Nederlandse bevolking¹

1. Inleiding

Het assortiment van zowel digitale fictieve en poëtische teksten als van digitale leesapparaten – zoals de e-reader en de tablet – groeit gestaag. Marktonderzoeksbureau GfK Retail & Technology (2010) becijferde dat er in de eerste vier maanden van 2010 23.000 e-readers over de toonbank gingen, terwijl de afzet van e-boeken op 100.000